

Prevenčinis socialinių įgūdžių lavinimas vidurinėje mokykloje: paauglių socialinių įgūdžių raiškos ypatumai

Žaneta GRINKEVIČIŪTĖ

Kauno „Atžalyno“ vidurinė mokykla

Partizanų g. 46, Kaunas

Tel. (8 37) 31 19 73

El. paštas: zaneta.grinkeviciute@gmail.com

Jorūnė VYŠNIAUSKYTĖ-RIMKIENĖ

Vytauto Didžiojo universitetas

Donelaičio g. 52 Kaunas

Tel. (8 37) 32 78 46

El. paštas: j.rimkiene@sgi.vdu.lt

Prevenčinė socialinių įgūdžių lavinimo programa buvo parengta ir įdiegta bendrojo lavinimo mokyklos 14–16 metų paauglių klasėje. Šešiolikos užsiėmimų programą vedė profesionalus socialinis darbuotojas. Socialiniams paauglių įgūdžiams lavinti naudoti instruktavimo, modeliavimo, vaidmenų žaidimų, elgesio generalizacijos ir kiti darbo grupėje metodai. Tyrime naudotas trianguliacijos metodas: taikytos kokybinio ir kiekybinio tyrimų priemonės. Atliktas veiklos tyrimas atskleidė, kad socialinių įgūdžių lavinimo programa bendrojo lavinimo mokykloje yra iš dalies veiksminga. Tyrimo rezultatai parodė, kad berniukai tapo atviresni, pradėjo labiau reikšti savo jausmus ir domėtis, kaip jaučiasi kiti bendraamžiai. Tyrime dalyvavę paaugliai pradėjo dažniau inicijuoti pokalbius, tarpusavio sąveikose tapo drąsesni. Grupės darbe pokytis buvo nustatytas merginų tarpe, jos tapo vieningesnės, „drąsiai dalindavosi savo situacijomis bei įsitraukdavo į grupinį darbą“. Remiantis atlikto tyrimo duomenimis, bendrojo lavinimo mokykloms rekomenduojama organizuoti nuolatinis ir ilgalaikius socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimus, kuriuose galėtų dalyvauti skirtingą socialinę kompetenciją turintys vaikai ir paaugliai.

Pagrindiniai žodžiai: socialiniai įgūdžiai, prevenčinis socialinių įgūdžių lavinimas, socialinių įgūdžių lavinimas mokykloje.

Pastarąjį trisdešimtmetį užsienio šalių mokslininkai ir specialistai, dirbantys socialinio darbo, socialinio ugdymo ir psichinės sveikatos srityse, skiria daug dėmesio rengti vaikus ir paauglius gyventi sudėtingoje visuomenėje. Ši mokslininkų ir praktikų rūpestį atskleidžia kylančios vaikų ir paauglių psichosocialinės problemos, kurioms spręsti siūloma skirti įvairias prevencines ir intervencines socialinių įgūdžių lavinimo priemones. Kuriamos įvairios elgesio ugdymo ir keitimo metodikos, kurios vis dažniau taikomos ikimokyklinio ugdymo, bendrojo lavinimo, vaikų globos įstaigose bei kitose institucijose ir organizacijose. Atlikta nemažai tyrimų (Spence, 2003; Manger, et al., 2003; Thompson, 2008), atskleidžiančių teigiamą socialinių įgūdžių lavinimo poveikį

vaikų ir jaunuolių elgesiui. Tyrėjai ir praktikai nurodo, kad socialinių įgūdžių lavinimas padeda tobulėti asmenybei ir užkerta kelią atsirasti didesnių bendravimo sutrikimų, skatina vaiko asmenybės raidą, teigiamą savigarbos pokytį, lemia veiksmingą bendravimą ir bendradarbiavimą, sprendimų priėmimą, problemų sprendimą, gerina psichologinį klimatą klasėje, leidžia pasiekti geresnių mokymosi rezultatų, padeda moksleiviams plėtoti draugiškus ryšius su bendraamžiais, geriau bendrauti su tėvais, mokytojais, kitais suaugusiais (LeCroy, Milligan, 1991; Bulotaitė, 1996; Makauskienė, 1998; Vyšniauskytė-Rimkienė, 2006, 2007; Spence, 2003; Szolnai, Jozsa, 2003; Stoltz et al., 2010).

Socialinis darbuotojas dirbdamas grupėje gali sėkmingai naudoti socialinių įgūdžių lavinimo metodą ir kartu su vaikais ir jaunuoliais ugdyti prosocialų jų elgesį. Tam, kad socialinių įgūdžių lavinimo programos būtų pradėtos plačiau diegti skirtingose, su vaiku ir jaunu žmogumi susijusiose organizacijose ir institucijose, svarbu analizuoti tokių programų veiksmingumą. Vakarų Europoje ir JAV socialinių įgūdžių ir socialinių kompetencijų ugdymo problematika yra nagrinėjama pakankamai plačiai, yra sukurta ir įvertinta nemažai socialinių įgūdžių lavinimo programų, tačiau Lietuvoje tokių tyrimų stokojama. Šalyje atlikti tyrimai atskleidžia socialinių įgūdžių lavinimo aktualumą ir svarbą skirtingo amžiaus vaikų grupėse bei nurodo, kad socialinių įgūdžių lavinimo programų taikymas tiesioginėje praktikoje dirbant su vaikais ir jaunimu, deja, dar nėra pakankamas. J. Vyšniauskytės-Rimkienės (2006, 2007) atlikti tyrimai atskleidė, kaip bendrojo lavinimo mokyklose naudojant socialinių įgūdžių lavinimo metodą yra plėtojamos paauglių socialinės kompetencijos. G. Linkaitytė ir J. Daukšytė (2003), Š. Šniras ir R. Malinauskas (2006) siekia atkreipti dėmesį į socialinių įgūdžių svarbą moksleivių gyvenime ir teigia, kad socialiniai įgūdžiai turi būti ugdomi bendrojo lavinimo mokyklose, gimnazijose ir kitose švietimo įstaigose. K. Samašonok ir V. Gudonis (2007) analizavo paauglių, gyvenančių globos namuose ir pilnose šeimose, socialinių įgūdžių ugdymo ypatumus. R. Malinauskas su kolegomis (2008) analizavo rizikos grupės vaikų socialinių įgūdžių ir vidinės darnos sąsajas. Ir nors atlikti tyrimai atskleidžia mokyklinio amžiaus vaikų socialinių įgūdžių lavinimo svarbą, tačiau tyrimų, skirtų vaikų socialinių įgūdžių raidos analizei pasibaigus prevenciniam poveikiui dar stokojama. Manoma, kad išsami socialinių įgūdžių lavinimo programų poveikio paauglių elgesiui analizė galėtų padėti įgyvendinti kokybiškesnę socioedukacinę veiklą skirtingo amžiaus vaikų ir jaunuolių grupėse ir ugdymo aplinkose.

Tyrimo objektas – vidurinės mokyklos paauglių, dalyvavusių prevencinėje socialinių įgūdžių lavinimo programoje, socialinių įgūdžių raidos ypatumai. Tyrimo tikslas – atskleisti paauglių, dalyvavusių prevencinėje socialinių įgūdžių lavinimo programoje, socialinių įgūdžių raidos ypatumus.

Įvadas

Tyrimai rodo, kad yra veiksminga organizuoti socialinių įgūdžių lavinimo prevencines ir intervencines programas mokyklinio amžiaus vaikams. Mokykla, klasė yra ne tik erdvė, kur vaikas ar paauglys turi progą ištirti asmeniškai svarbius klausimus jį palaikančioje aplinkoje ir galimybę dirbti su bendraamžiais siekiant bendrų tikslų, bet ir įgyti naujų socialinių įgūdžių, užmegzti svarbius draugystės santykius. Kaip teigia C. G. Vincent ir kt. (2002), apie 15 proc. ugdytinių reikia papildomų socialinio ugdymo programų jų socialiniams gebėjimams lavinti, o, anot J. M. Kauffman (2001), mokyklos populiacijoje yra nuo 2 proc. iki 16 proc. mokinių, turinčių

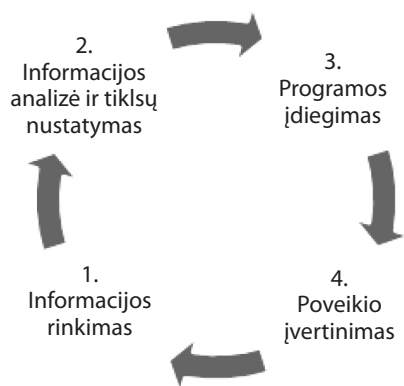
rimtų elgesio problemų. Yra tyrėjų, pabrėžiančių socialinių įgūdžių lavinimo svarbą kaip bendrą asmenybės parengimą gyventi visuomenėje, atlieka mokinių, neturinčių didesnių psichosocialinių problemų, mokslinius tyrimus ir orientuojasi į visą mokyklos mokinių kolektyvą. Šis vadinamasis prevencinis (profilaktinis) socialinių gebėjimų lavinimas gali būti naudingas daugumai įvairaus amžiaus mokinių, kurių socialinės kompetencijos branda yra vidutinė (Masten et al., 1985; Vincent et al., 2002).

Sėkmingas socialinių įgūdžių lavinimo programos taikymas ir vertinimas remiasi daugiasisteminio požiūriu. Šeima, bendraamžiai, mokykla vaidina svarbų vaidmenį ugdant vaikų elgesį ir vertybes. Dėl teigiamos jų įtakos vaikų socialinių įgūdžių raidai vaikų, socialinės sistemos dalyvių, įtraukimas į moksleivių socialinių gebėjimų lavinimą ir vertinimą yra labai svarbus. Siekiant vykdyti veiksmingas socialinių gebėjimų lavinimo programas, tam tikri veiklos etapai turi būti įgyvendinami dar iki programos įdiegimo, kiti – socioedukaciniam poveikiui pasibaigus (Vyšniauskytė-Rimkienė, Liobikienė, 2010: 81) (žr. 1 pav).

Pirmiausia socialinis darbuotojas, socialinis pedagogas ar kitas specialistas, siekiantis lavinti moksleivių socialinius gebėjimus, turi įvertinti ugdymo procese dalyvausiančių paauglių ar jaunesnių vaikų socialinių gebėjimų lygį ir atsižvelgti į jį, įvertinti jų pasiekimus ir stiprybes bei nustatyti, kokių specifinių socialinių gebėjimų yra stokojama ir kokius reikia lavinti. H. Spaanjard su kolegomis (2008: 59) renkant informaciją siūlo naudoti įvairius socialinių gebėjimų įvertinimo metodus: interviu, sociometrinę procedūrą, vaidmenų žaidimą, tiesioginį ar antrinį vaiko elgesio stebėjimą ar tam tikslui sukurtą klausimyną. Anot autorių, surinkus informaciją apie vaiko elgesį per tam tikrą laikotarpį, reikia ją peržiūrėti ir nustatyti, ar yra dėsningumas tarp situacijos, vaiko elgesio ir padarinių. Nustačius, kokiomis situacijomis vaiko elgesys pasikartoja, išanalizavus vaiko elgesio pobūdį, galima pradėti formuluoti intervencinės ir prevencinės programos tikslus, siekiant slopinti netinkamą elgesį, o tinkamą – įtvirtinti. Daugelis teoretikų ir praktikų pabrėžia, kad, norint iki galo atskleisti vaiko elgesio paveikslą, svarbu pasitelkti kuo daugiau vertintojų: tėvus, pačius moksleivius, mokytojus, kitus svarbius vaiko aplinkos žmones.

Siekiant kuo tiksliau atliepti vaikų poreikius, į programos tikslų formulavimą naudinga įtraukti pačius vaikus ir jaunuolius (atsižvelgiant į jų amžių ir gebėjimą išreikšti savo poreikius). Prevencinės (intervencinės) socialinių gebėjimų lavinimo programos tikslus Spaanjard et al. (2008: 62) siūlo susieti su vaiko stiprybėmis, t. y. sritimis, kuriose jam sekasi, paremiančiais žmonėmis iš jo socialinio tinklo ir kurie turėtų būti susiję su paties vaiko troškimu keistis.

Gebėjimų lavinimo metodai, kuriais siekiama plėtoti socialinius vaikų įgūdžius, dažnai naudoja elgesio mokymo ir keitimo principus, kurie yra kildinami iš daugiau nei vienos teorijos. Bihevioristinė ir socialinė-kognityvinė elgesio teorijos, socialinio išmokymo teorinė koncepcija bei praktikos poreikiai sukūrė įvairius elgesio korekcijos ir raidos modelius. Atsižvelgiant į tai, kad nėra vienos visuotinai naudojamos socialinio ugdymo metodikos, kuria būtų galima remtis lavinant individo socialinius gebėjimus, praktinėje veikloje siekiant teigiamo prevencijos poveikio

1 pav. Socialinių įgūdžių lavinimo programos etapai

(Vyšniauskytė-Rimkienė, Liobikienė, 2010)

renkantis lavinimo metodus siūloma atsižvelgti į vaikų amžių, poreikius, kognityvinį ir emocinį išsivystymą. N. S. Tobleris su kolegomis (2000) atliko 207 prevencinių programų analizę ir nustatė, jog neinteraktyvios, tik žinioms ir informacijai suteikti skirtos, žalingų įpročių prevencinės programos turėjo minimalų poveikį vaikų elgesiui, o interaktyvios programos, kurių metu buvo lavinami socialiniai moksleivių gebėjimai, turėjo gerokai didesnę įtaką teigiamam vaikų elgesio formavimuisi.

Tyrimai ir praktinė veikla rodo, kad svarbiausia ne tai, kad pratybų dalyvis išmokytų atlikti tam tikrą elgesį, bet tai, kad mokėtų jį pritaikyti realiame gyvenime. Dėl šios priežasties būtina pateikti instrukcijas elgesio generalizacijai (tai socialinio gebėjimo pritaikymas įvairiais gyvenimo atvejais), t. y. paaiškinti pratybų dalyviams, kokiomis gyvenimo situacijomis jie galės pritaikyti lavinamą gebėjimą. A. Furnhamas ir M. Argyle'as (1981) pabrėžė generalizacijos svarbą ir prilygino šį socialinio gebėjimo įgijimo etapą lavinimo proceso Achilo kulnui. Generalizacijos reikšmę pažymėjo ir kiti autoriai (Elliott, Busse, 1991) ir siūlė panaudoti kuo daugiau išmokto elgesio perkėlimo elementų, lavinant socialinius gebėjimus. Siūloma moksleivius mokyti tokių elgesio būdų, kurie būtų vertinami ir naudingi realiame jų gyvenime ir būtų natūraliai pastiprinami.

Sunku tiksliai nustatyti, kiek užsiėmimų turėtų būti socialinių įgūdžių lavinimo programoje, nes kiekvienu konkrečiu atveju užsiėmimų skaičius gali varijuoti. S. H. Spence (2003) teigia, kad detalus poreikių įvertinimas leidžia tyrėjui identifikuoti pagrindines socialines situacijas, kurios turėtų būti aptariamoms ir sprendžiamoms socialinių įgūdžių lavinimo programos metu. Taip pat pabrėžiama, kad tokios intervencijos (prevencijos) laikas priklauso nuo vaikų, paauglių skirtinumo, nuo aplinkos, grupės narių socialinių įgūdžių stokos ir nuo to, kaip greitai bus išmokstama įgūdžio. Kai kurių vaikų ir jaunuolių elgesio pokyčiai gali būti pastebėti pakankamai greitai, t. y. po 8–12 užsiėmimų, o kitiems gali reikėti užsiėmimų kiekvieną savaitę, ilgiau trunkanti laikotarpį.

Socialinių gebėjimų lavinimo programai pasibaigus svarbu įvertinti planuoto poveikio veiksmingumą, išanalizuoti stipriąsias ir silpnąsias programos dalis, padarytas klaidas, todėl šiam etapui siūloma skirti ypatingą dėmesį. Socialinių gebėjimų lavinimo programų veiksmingumo tyrimų apžvalga rodo, kad dažniausiai, siekiant atlikti išsamią vaiko ar jaunuolio elgesio pokyčio analizę, įvertinama suaugusiųjų, kurie turėjo galimybę stebėti vaiko elgesį, nuomonė – tėvų ir mokytojų (Stoltz et al., 2010; De May, Bastiaanssen, 2010; Inge van der Valk, et al., 2010). Kaip teigia Schneideris (1992, cit. Manger, et al., 2003) socialinių gebėjimų lavinimo efektyvumui įvertinti turi įtakos tyrimo instrumentai. Socialinių gebėjimų lavinimo programos veiksmingumas, siekiant gauti patikimus rezultatus, vertinamas naudojant tokius pačius (dažniausiai standartizuotus) tyrimo instrumentus, kaip ir prieš socialines pratybas. Socialinių gebėjimų programai pasibaigus, siūloma dar kartą imtis vertinimo, praėjus tam tikram laikui (Stoltz et al., 2010: 29) (pvz., trims, šešioms mėnesiams), nes vaikai, programai pasibaigus, dar gali būti nepajėgūs pritaikyti naujas elgesio formas savo realiame gyvenime.

Siekiant socialinių gebėjimų lavinimo programų teigiamo poveikio vaikų elgesiui grupės vadovo(u) profesionalumas yra ypač svarbus. Spaanjard et al. (2008, p. 70) manymu, socialinių pratybų vedėjui svarbu gebėti:

- užmegzti pozityvų kontaktą su vaiku;
- kurti pasitikėjimo santykius;
- būti elgesio modeliu (mokyti savo pavyzdžiu);
- stebėti;

- gebėti suteikti grįžtamąjį ryšį pratybų metu;
- vesti diskusijas;
- mokėti balansuoti tarp darbo ir poilsio;
- tinkamai panaudoti praktinės patirties pavyzdžius;
- gebėti kontroliuoti dalyvių emocijas;
- gebėti derinti darbo formas, reguliuoti praktinių užduočių ir žinių perdavimo kiekį;
- gebėti pateikti namų užduotis.

Specialistas, siekiantis lavinti vaikų socialinius gebėjimus, savo praktinę veiklą turi grįsti vertybėmis, turėti didaktinių žinių, specifinių gebėjimų ir siekti asmeninio tobulėjimo.

Tyrimo metodologija

Tyrimo dalyviai patogiosios imties būdu buvo pasirinkti iš vienos Vidurio Lietuvos miesto vidurinės mokyklos. Klasė buvo atrinkta atsitiktinai pasirenkant vieną iš trijų tos mokyklos devintų klasių. Tyrime dalyvavo dvidešimt moksleivių (12 mergaičių ir 8 berniukai), nuo 14 iki 16 metų amžiaus. Pasirinkta šio amžiaus moksleivių grupė, nes, pasak G. Navaičio (2001), A. Petrulytės (2003), paauglystė yra įvardijama kaip vienas iš kritinių asmens raidos laikotarpių. Tokio amžiaus vaikai pradeda maištauti prieš suaugusiuosius, didelę įtaką daro bendraamžiai ir atsiranda įvairių socialinių problemų.

Buvo atliekamas veiklos tyrimas. Kaip teigiama I. Luobikienės (2010: 36) „veiklos (angl. *action*) tyrimui būdingas išitraukimas į realų gyvenimą ir detalus šio išitraukimo tyrimas. Šis tyrimas grindžiamas stebėjimo ir elgsenos faktais“. Socialinių gebėjimų lavinimo programos taikymo metu tyrėja dirbo moksleivių aplinkoje, kartu su jais veikė – vedė socialinių įgūdžių lavinimo pratybas, stebėjo jų elgesį, aplinką.

Tyrimė naudotas trianguliacijos metodas: taikytos kokybinio ir kiekybinio tyrimų priegos. Viena vertus, tai leido nagrinėti reiškinių esmę, remiantis unikalia tyrimo dalyvių patirtimi, išgyvenimais, o kita vertus, buvo galima konkrečiai identifikuoti vyraujančias tendencijas (procentine ir dažnių išraiška). Duomenys buvo renkami naudojantis pusiau struktūruotu kokybiniu interviu ir struktūruota kiekybine apklausa (klausimynu). Taip pat fiksuotos ir tyrėjos, kaip toje situacijoje veikiančio asmens, pastabos, refleksijos.

Kai tyrime dalyvauja paaugliai, labai svarbu tapti „vienam iš jų“, norint, kad jie laisvai kalbėtų, dalytųsi informacija. Kokybinis tyrimas teikia minčių reiškimo laisvę, renkami išsamesni ir gilesni duomenys (Miller, Brewer, 2003). Taip pat remdamasis kokybine tyrimo strategija tyrėjas gali identifikuoti asmens patirčių, suvokimų esmę, atsižvelgdamas į fenomeną, kaip jį apibrėžia tyrimo dalyviai (Žydzūnaitė, 2007).

Tyrėjas, atlikdamas kokybinį tyrimą, turi pasižymėti tyrimo sėkmę nulemiančiais bruožais: išvystyti induktyviojo mąstymo, kitų asmenų reiškiamų idėjų įžvalga, elgsenos lankstumu, atliekant tyrėjo vaidmenį, bei gebėjimu efektyviai sąveikauti su tyrimo dalyviais (Bitinas, Rupšienė, Žydzūnaitė, 2008). Atliekant šį veiklos tyrimą buvo tiesiogiai sąveikaujama su tyrimo dalyviais, siekiama atlikti tiek aktyvius, tiek pasyviuos tyrėjo vaidmenis. Tyrimas buvo atliekamas remiantis socialinių įgūdžių lavinimo programos etapais (žr. 1 pav.).

Informacija buvo renkama keliais etapais:

1. Informacija pradėta rinkti 2011 m. gegužę. Tuo metu tyrimo dalyviai buvo aštuntos klasės mokiniai. Dalyvauta keliose atsitiktinai pasirinktose pamokose, stebėtas moksleivių akty-

vumas, drausmingumas, elgesys pamokos metu, stebėjimo duomenys fiksuoti stebėjimo protokoluose.

2. Informacija buvo renkama bendraujant su klasių auklėtojais ir socialine pedagoge, siekiant išsiaiškinti klasėse kylančias ar vyraujančias problemas, sunkumus ir visos klasės kaip socialinės grupės tarpusavio santykius – klasės mikroklimatą.
3. Pirminis testas (Mokinių socialinių gebėjimų įvertinimo sistemos klausimynas Gresham, Elliott, 1990) buvo atliekamas tyrimo dalyviams mokantis devintoje klasėje.
4. Struktūruotas interviu su klasės auklėtoja buvo atliktas prieš programos diegimą, siekiant sužinoti, kokius moksleivių įgūdžius reikėtų lavinti. Atsižvelgiant į visus turimus duomenis ir surinktą informaciją, nuspręsta į programą įtraukti šias socialinių įgūdžių grupes – bendravimo, bendradarbiavimo, atkalumo, jausmų pažinimo bei raiškos ir savikontrolės. Rengiant socialinių įgūdžių programą buvo remtasi *socialinio išmokymo* teoriniu požiūriu, kuris pabrėžia, kad elgesio yra išmokstama, o socialinį išmokimą daugiausiai veikia imitacija, modeliavimas ir pastiprinimas. Kuriant socialinių įgūdžių lavinimo programą taip pat atsižvelgiama į metodinę priemonę *Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas* (Kemerienė et al., 2001). Nors minėta programa yra skirta pradinį klasių vaikų socialiniams įgūdžiams ugdyti, tačiau, atsižvelgiant į tyrimo dalyvių poreikius bei socialinių įgūdžių išsivystymo lygį, temos buvo jungiamos jas papildant paauglių amžiui būdingomis situacijomis.

Siekiant efektyvaus socialinių įgūdžių lavinimo programos įdiegimo buvo remtasi T. M. Cumming (2010) siūlymu taikyti keturių komponentų socialinių įgūdžių lavinimo metodus: a) tiesioginio mokymo, b) modeliavimo, c) vaidmenų žaidimų, d) elgesio generalizacijos. Užsiėmimų metu buvo taikyti ir kiti mokymo/si metodai: diskusijos poromis, darbas mažose grupėse, komandinis žaidimas, vaizdo filmo („To save a life“) peržiūra. Užsiėmimai vyko vienos pamokos metu kartą per savaitę.

Kiekvieno užsiėmimo metu buvo laikomasi socialinių įgūdžių lavinimo pratyboms grupėje būdingos struktūros:

- susitikimo pradžioje aptariama, kaip sekėsi pritaikyti praėjusio užsiėmimo metu lavintą įgūdį savo kasdieniame gyvenime;
- naujo socialinio įgūdžio trumpas žodinis pristatymas, moksleivių dalijimasis turimomis žiniomis apie naują įgūdį;
- įgūdžio modeliavimas (grupės vadovas);
- grupės dalyviai praktiškai vaidmenų žaidimo metu bando pritaikyti naują įgūdį;
- moksleiviams, demonstravusiems naują socialinį įgūdį, suteikiamas grįžtamasis ryšys;
- namų užduoties, skirtos įtvirtinti naują išmoktą elgesį, pateikimas.
- Socialinio įgūdžio pristatymo metu moksleiviams buvo suteikiama žinių apie naują elgesio formą.

Kiekvienas socialinis įgūdis buvo suskirstytas į tam tikrus kognityvinius (suvokimo) ir bihevioristinius (elgsenos) etapus. Šių etapų turinys priklausė nuo paauglių turimų įgūdžių. Užsiėmimų metu kiekvienas socialinio įgūdžio žingsnis buvo tiksliai įvardytas ir užrašytas ant lentos. Programos pradžioje paaugliai gavo specialiai parengtą pratybų sąsiuvinį, kuriame taip pat nurodomi visi programos metu lavinami socialiniai įgūdžiai. Socialinių įgūdžių lavinimo programą sudarė 16 užsiėmimų, jų temos pateikiamos 1 lentelėje.

1 lentelė. Socialinių įgūdžių lavinimo programos užsiėmimų temos

Užsiėmimų temos	Lavinami socialiniai įgūdžiai
Susipažinimas, taisyklių kūrimas	Bendradarbiavimo įgūdžiai
Kaip įsitraukti į bendrą veiklą grupėje	
Kaip pasiūlyti pagalbą	
Kaip paprašyti pagalbos	
Dalyvavimas pokalbyje: pokalbio pradžia ir pabaiga	Atkaklumo įgūdžiai
Kaip prisistatyti, kaip padėkoti	
Kaip pasakyti arba priimti komplimentą	
Aktyvus klausymasis	
Savo jausmų pažinimas ir raiškos būdai	Jausmų suvokimo įgūdžiai
Kito asmens jausmų pažinimas	
Pykčio valdymas: kaip suvaldyti savo pyktį, kaip elgtis, kai kiti pyksta	
Kaip elgtis, kai nepasiseka	
Kaip spręsti sunkumus ir problemas	Savikontrolės / streso įveikos įgūdžiai
Alternatyvų numatymas ir svarstymas	
Programos įvertinimas	
Atsisveikinimas	

Socialinių įgūdžių lavinimo programa buvo diegiama nuo 2011 m. lapkričio iki 2012 m. balandžio.

Paauglių elgesio pokyčiams įvertinti socialinių įgūdžių lavinimo programos pabaigoje buvo atlikta pakartotinė kiekybinė paauglių apklausa (Moksleivių socialinių įgūdžių įvertinimo klausimynas, Gresham, Elliott, 1990) ir antras pusiau struktūruotas interviu su klasės auklėtoja.

Socialinių įgūdžių lavinimo programos veiksmingumą buvo pasirinkta matuoti naudojant standartizuotą klausimyną — (*Social Skills Rating System, Student form.* (angl.), (SSRS-S), Moksleivių socialinių gebėjimų įvertinimo sistemos klausimyną (Gresham, Elliott, 1990). SSRS-S yra plačiai taikomas tyrimo instrumentas mokinių socialiniams gebėjimams įvertinti.

Į *bendradarbiavimo* skalę įeina toks elgesys, kaip antai, pagalba kitiems, daiktų pasidalijimas su kitais, laikymasis taisyklių ir nurodymų, darbas grupėje.

Atkaklumo skalę (atkaklumo skalę prilygina bendravimo skalei) sudaro toks iniciatyvumą demonstruojantis elgesys: pasiteiravimas informacijos, prisistatymas, dalyvavimas pokalbyje, atsakas į kitų veiksmus.

Empatijos skalę (šio darbo autorės empatijos skalę prilygino jausmų pažinimo ir jų reiškimo skalei) sudaro tokios elgesio formos, kurios rodo pagarbą ir susirūpinimą kitų žmonių jausmais ir požiūriu, savo jausmų atpažinimas ir adekvatūs jų reiškimo būdai.

Į *savikontrolės* skalę įtrauktas toks elgesys, kuris kyla konfliktinėmis situacijomis, pavyzdžiui, atsakas į erzinimą, ir nekonfliktinėmis situacijomis, kuriomis reikia kompromiso ir kantrybės laukiant savo eilės, kaip elgiamės, kai pykstame arba kai pyksta kiti.

Klausimynas, remiantis jo kūrėjų ir kitų gausių tyrimų duomenimis, pasižymi stiprių skalės ir subskalių patikimumu ir validumu, skalės vidiniu vientisumu, testo retesto patikimumu, turinio, socialinių, konstrukto patikimumu. LMT tyrimo projekto metu klausimyno patikimumas tikrintas šalies 5–10 klasių moksleivių populiacijoje ($N = 2916$) (Griciūtė, Gaižauskienė, Vyšniauskytė-Rimkienė, 2008) Tyrimo metu (2008), Moksleivių socialinių gebėjimų įvertinimo sistemos klausimyno skalės vidinis patikimumas buvo matuojamas Cronbacho α koeficientu (angl. *Cronbach's alpha*). Nustatytas subskalių Cronbacho α yra pakankamas ir yra nuo 0,66 iki 0,76, o tai artimai susiję su JAV tyrimų duomenimis (Gresham, Elliott, 1990), pateiktomis Cronbacho α koeficientų reikšmėmis.

Klausimyną iš trisdešimt devynių klausimų sudaro keturios subskalės: bendradarbiavimo (angl. *cooperation*), atkaklumo (angl. *assertion*), empatijos (angl. *empathy*) ir savikontrolės (angl. *self-control*). Kiekviena subskalė turi 10 klausimų. Į abi subskales, matuojančias savikontrolės ir bendradarbiavimo gebėjimus, įtrauktas vienas tas pats klausimas. Visų tyrime naudotų skalių vidinis suderinamumas yra pakankamai geras: atkaklumo (*Cronbach $\alpha = 0,674$*), empatijos (*Cronbach $\alpha = 0,777$*), bendradarbiavimo (*Cronbach $\alpha = 0,542$*), savikontrolės (*Cronbach $\alpha = 0,637$*).

Kiekybinio tyrimo duomenų analizė atlikta taikant SPSS Statistics paketo 17.0 versiją ir Microsoft Office Excel 2007 programą. Kokybinių požymių tarpusavio priklausomumui vertinti taikytas chi kvadrato (χ^2) kriterijus. Skirtumų patikimumas laikytas reikšmingu, kai $p < 0,05$. Teiginių, sujungtų į skales, ryšiui taikytas koreliacinės analizės metodas. Kokybinio tyrimo metu gauti duomenys apdoroti taikant turinio (Content) analizės metodą – tekstą suskirstant pagal temas į subkategorijas, kategorijas.

Tyrimo rezultatai

Paauglių elgesio pokyčiai klasės auklėtojos požiūriu

„Jie jau buriasi į bendrą krūvą ...“

Klasės auklėtojas yra asmuo, kuris geriausiai pažįsta savo klasės vaikus (Zsolnai, Jozsa, 2003), tad gali būti geriausias vaikų socialinių įgūdžių vertintojas. Jis turi galimybę stebėti, kaip kinta ir vystosi vaikų elgesys bei pastebėti jų emocijų ir bendravimo pokyčius. Pasibaigus socialinių įgūdžių lavinimo programai buvo atliktas pusiau struktūruotas interviu su tyrime dalyvavusios klasės auklėtoja, buvo klausama, kokių ji pastebėjo moksleivių elgesio pokyčių. Klausimai buvo rengiami atsižvelgiant į socialinius įgūdžius, kurie buvo lavinami, t. y. norėta sužinoti, kaip po šios programos mokiniai bendrauja, bendradarbiauja tarpusavyje, kaip mokiniams sekasi įveikti išskylančius sunkumus, reikšti savo emocijas.

Daugiausia auklėtoja pastebėjo mokinių tarpusavio santykių pokyčių, buriantis į vieną grupę:

Pasikeitė labiausiai turbūt tai, kad jie prisitaikė vieni prie kitų. Jau nebėra tokie palaidi žmogeliai, pradeda būti klase.

Tyrime dalyvavusios auklėtojos pastebėjimu, didesnis pokytis pasireiškė merginų tarpe, jos tapo draugiškesnės vienos kitų atžvilgiu:

Merginos tai va atrodo, kad vieningos tarpusavyje.

Analizuojant elgesio pokyčius, klasės auklėtojos teirautasi nuomonės apie moksleivių problemų sprendimo įgūdį, ar jie kreipiasi pagalbos į mokytoją?

Būna va ateina, sako mokytoja pasakykit, kad manęs taip nevadintų, kad man nepatinka.

*Nu va taip ir dirbam, darom kažką, bandom spręst tas problemytes kartu kiek tik tai įmano-
ma.*

Bet va atėjo, pasisakė, paklausė, ką daryt.

Prie teigiamų pokyčių galima priskirti ir tai, kad per socialinių įgūdžių lavinimo programos taikymo laikotarpį sumažėjo kitų mokytojų nusiskundimų dėl netinkamo klasės mokinių elgesio, jų drausmės:

Mokytojai nesiskundžia, nebūna elgesio problemų.

Tokių kaip pastabų dėl blogo elgesio ir kažkokio išūlaus elgesio kažkaip nebuvo.

Apibendrinant klasės auklėtojos buvo klausta, kaip ji vertina moksleivių socialinių įgūdžių raidą, ir ką, jos manymu, reiktų keisti, kokius dar į lavinti socialinius įgūdžius?

... tai nežinau, tas bendras darbas va kad būtų tai gal tada ir dar geriau būtų.

Tai va kaip ir sakau, vaikinai tai liko prie pravardžių, užgauliojimų.

Kaip matome, klasės auklėtoja pastebi teigiamų pokyčių paauglių grupėje po socialinių įgūdžių lavinimo programos. Taip pat pažymima, kad pokyčiai ryškesni merginų tarpe, o vaikinai vis dar linkę kartais netinkamai elgtis pamokose, pravardžiuoti ir užgaulioti kitus. Atsižvelgus į šios tyrimo dalyvės pastabas galima daryti išvadą, kad šie socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimai tyrime dalyvavusiems paaugliams iš dalies buvo veiksmingi.

Paauglių elgesio pokyčiai tyrėjos požiūriu

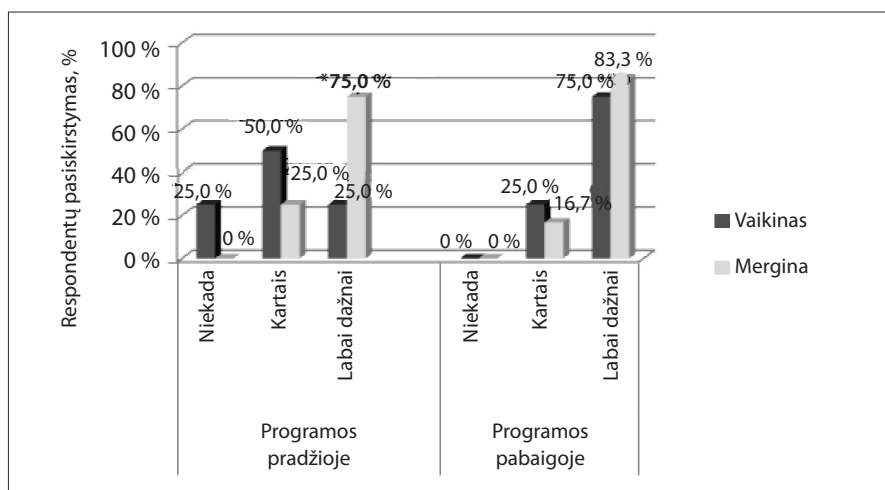
Per visą laiką, kai buvo taikoma socialinių įgūdžių lavinimo programa, tyrėja aktyviai veikė, t. y. vedė užsiėmimus, vertino savo ir tyrimo dalyvių elgesį – visa tai fiksavo refleksijose. Po 16 socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimų tyrėja pastebėjo, kad darbas klasėje – socialinėje grupėje pasikeitė. Pradžioje paaugliai nedrąsiai reiškė savo nuomonę, dažniausiai tik paraginti tyrėjos kažką pasakyti, o praėjus pusei užsiėmimų buvo pastebėta, kad aktyvumas klasėje (labiau mergaičių) gerokai didesnis. Mergaitės užsiėmimų pradžioje teiraudavosi, kokia veikla numatoma šį kartą, drąsiai dalydavosi savo situacijomis ir įsitraukdavo į grupės darbą. Esminių pokyčių įvyko mokiniams bendraujant su pačia tyrėja kaip užsiėmimų vedėja. Pastebėta, kad praėjus keliems užsiėmimams paauglių ir tyrėjos bendravimas tapo glaudesnis, sveikintasi koridoriuose pertraukų metu, teirautasi, kaip sekasi, reikšti draugiškumo linkėjimai („gero savaitgalio“ ir pan.). Analizuojant paauglių bendradarbiavimą, t. y. jų bendrą darbą grupėse, programos pabaigoje pastebėta, kad tik keli mokiniai noriai išdrįso dirbti grupėse, kurias sudaro abiejų lyčių atstovai, o didžioji klasės dalis vis dar nenoriai įsitraukdavo į darbą mišrioje grupėse. Taip pat akivaizdu, kad paaugliai noriai lankydavo užsiėmimus, nors jie vykdavo penktadieniais šeštos pamokos metu. Manoma, kad paauglių lankomumui teigiamą įtaką turėjo parinkti metodai, t. y. tinkamai pasirinkta veikla užsiėmimų metu: naudojami „ledlaužiai“, praktiniai žaidimai, mažose grupėse ir porose atliekami darbai, vaizdinės medžiagos analizė ir kt. Galima daryti prielaidą, kad paaugliams socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimuose buvo įdomu, jie gaudavo naudingų žinių, vėliau jas galėjo pritaikyti kasdien bendraudami ir bendradarbiaudami su šeimos nariais, draugais ar kitais asmenimis.

Paauglių socialinių įgūdžių pokyčių analizė remiantis kiekybine apklausa

Minėta, kad paauglių elgesio pokyčiams įvertinti socialinių įgūdžių lavinimo programos pradžioje ir pabaigoje buvo atlikta pakartotinė kiekybinė apklausa (Moksleivių socialinių įgūdžių įvertinimo klausimynas, Gresham, Elliott, 1990). Duomenų analizei pasirinkta analizuoti po tris

kiekvienos skalės teiginius, atsižvelgiant į temas, nagrinėtas socialinių įgūdžių lavinimo programos užsiėmimų metu.

Bendradarbiavimo įgūdžiai. Pirmąją *Moksleivių socialinių gebėjimų įvertinimo sistemos klausimyno* skalę sudaro teiginiai, kuriais siekta išsiaiškinti, kaip mokiniams sekasi bendradarbiauti. Programai pasibaigus buvo nustatytas skirtumas lyties aspektu – mergaitės dažniau nei berniukai *atsiklausia kitų asmenų prieš pasinaudodamos jų daiktais* ($p < 0,05$). Lyginant mergaičių atsakymus programos pradžioje ir programos pabaigoje nustatyta, kad procentinis pasiskirstymas svyruoja nedaug. Berniukų atsakymai programos pradžioje ir pabaigoje buvo stipriai pakitę: dalis jų *niekada* nebuvo linkę *atsiklausti kitų asmenų prieš naudodamiesi jų daiktais* (25 proc.), o pasibaigus socialinėms pratyboms šio atsakymo nesirinko nė vienas dalyvis (0 proc.). Taip pat dalis vaikinių programos pradžioje buvo linkę rinktis neutralų atsakymo variantą *kartais* (50 proc.), o pabaigoje net 75 proc. jų pasirinko atsakymo variantą *labai dažnai*.

2 pav. Teiginio Prieš naudodamasis kitų žmonių daiktais visada jų atsiklausiu paauglių atsakymų sklaida (%)

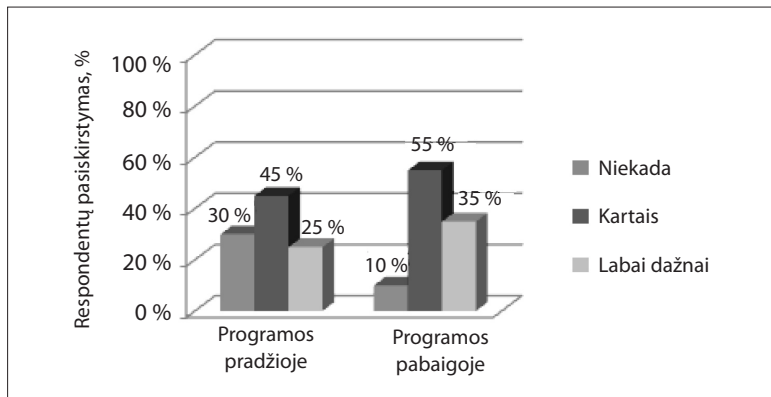
$\chi^2 = 6,04$, $ll = 2$, $p < 0,05$ * $p < 0,05$ lyginant vaikus ir merginas

Gauti duomenis leidžia daryti prielaidą, kad berniukai lavinasi šį bendradarbiavimo įgūdį, jie pradėjo dažniau atsiklausti prieš pasiimdami kitų žmonių daiktus: to anksčiau nebuvo. Šį pokytį būtų galima paaiškinti remiantis M. Hanstrom (2008) nuomone, kad nuo mažens berniukai yra skatinami būti stiprūs, energingi, siekti užsibrėžto tikslo ir stengtis būti geriausi, o mergaitės nuo mažens yra mokomos gerų manierų. Atsižvelgiant į tai, kad berniukai nuo mažens yra labiau orientuojami į konkurenciją, siūloma lavinant jų bendradarbiavimo įgūdžius tam skirti daugiau dėmesio.

Pokytis lyties aspektu nustatytas analizuojant kitą bendradarbiavimo įgūdį – gebėjimą tinkamai (turiningai) leisti laisvalaikį. Nustatyta, kad berniukai po socialinių įgūdžių lavinimo programos taikymo pradėjo dažniau savo laisvalaikį leisti tinkamai ($p < 0,05$) o tokiam jų pasirinkimui galėjo turėti įtakos socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimų metu gauta informacija apie įvairią veiklą (mokykloje veikiančius būrelius, kitų institucijų vykdomą veiklą) ir diskusijos,

kaip reikėtų leisti laiką po pamokų su draugais: eiti pasivaikščioti, žaisti, kartu susitikus imtis bendros – įdomios veiklos ir kt.

Savikontrolės įgūdžiai. Po socialinių įgūdžių lavinimo programos analizuojant teiginį *Suaugusių man skirtą bausmę aš priimu be įniršio* nustatyta, kad sumažėjo (nuo 30 proc. iki 10 proc.) paauglių, kurie nesugeba adekvačiai priimti tėvų jiems skirtą bausmę (žr. 3 pav.).

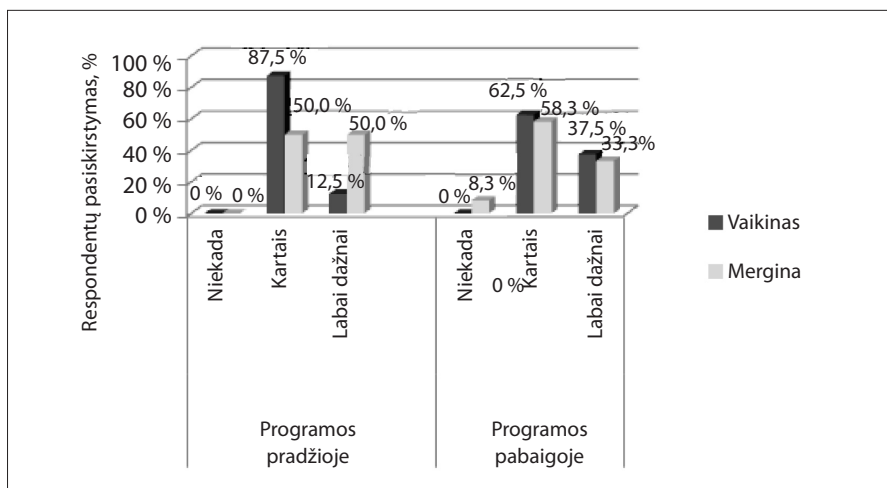
3 pav. Teiginio *Suaugusių man skirtą bausmę aš priimu be įniršio* paauglių atsakymų sklaida (%)

$$\chi^2 = 1,49, \text{ II} = 2$$

Programos pabaigoje tyrime dalyvavę paaugliai daugiausiai (55 proc.) pasirinko neutralų atsakymo variantą *kartais*. Tokius rezultatus galėjo lemti tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai. Pasak A. Petrulytės (2003), paauglystėje ypač būdingi konfliktai su tėvais, nes paaugliai turi savo nuomonę apie daugybę dalykų, kuri dažniausiai nesutampa su tėvų požiūriu. Šiuo laikotarpiu paaugliai negeba konstruktyviai spręsti konfliktų, o tėvai, norėdami kontroliuoti savo vaikus, taiko jiems priimtinas, tačiau, vaikų nuomone, „pasenusias technikas“. Panašią išvadą daro ir (Remshmidt, 1994, cit. Petrulytės, 2003), kuris atlikęs tyrimą nustatė, kad populiariausios kivičių temos keturiolikmečių tarpe (neatsižvelgiant į lytį) yra tėvų kontrolė, paauglio išvaizda, problemos mokykloje ir kt.

Gauti duomenys rodo, kad tiek berniukai, tiek mergaitės atkreipia dėmesį į tuos klasės mokinį, kurie pamokų metu netinkamai elgiasi, nori pasirodyti prieš kitus. Pastebimas reikšmingas pokytis lyties aspektu ($p < 0,05$) programos pabaigoje pasirenkant teiginio *Aš nekreipiu dėmesio į klasės draugus, kurie kvailioja klasėje* atsakymo variantą *kartais*. Tai, kad mergaitės rečiau kreipia dėmesį į kvailiojančius klasės draugus, manoma, gali būti susiję su tuo, kad nenori nukrypti nuo savo pirminio tikslo mokykloje — pažangumo ir reputacijos. Socialinių įgūdžių lavinimo programos pabaigoje mergaičių atsakymai pasiskirstė į dvi grupes, t. y. 75 proc. pasirinko atsakymą *kartais* ir 25 proc. jų pasirinko atsakymą *labai dažnai*. Toks paauglių merginų, dalyvavusių tyrime, nuomonės pasiskirstymas iš dalies patvirtina Rakaitytės ir Zakarauskaitės (2006) atlikto tyrimo rezultatus, kurio duomenys parodė, kad mokiniai netinkamus savo klasės draugų poelgius vertina blogai arba labai blogai.

Atkaklumo įgūdžiai. Analizuotas atkaklumo įgūdžio teiginio *Aš pirmas pradėdau kalbėti su savo klasiokais* pokytis programai pasibaigus. Pateikiama (4 paveiksle), kad ryškesnis pokytis

4 pav. *Teiginio Aš pirmas pradėdau kalbėti su savo klasiokais paauglių atsakymų sklaida (%)*

$$\chi^2 = 2,97, \text{ II} = 1$$

įvyko berniukų tarpe, nes lyginant atsakymus, gautus programos pradžioje ir pabaigoje, nustatyta, kad berniukai dažniau pradėjo inicijuoti pokalbius su savo klasiokais.

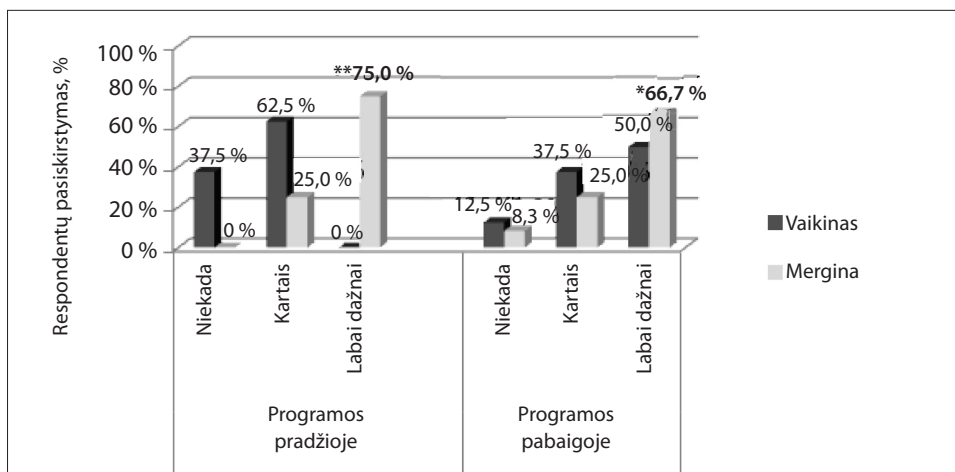
Galima manyti, kad mergaitėms šis įgūdis nebuvo labai svarbus, nes jos iš prigimties labiau linkusios dalytis savo mintimis, patirtimi, emocijomis. Panašiai teigia Petrulytė (2003: 28) nurodydama, kad „berniukai dažniau draugauja didelėmis grupėmis, o mergaitės buriasi į mažesnes grupeles ar poras; berniukus labiausiai sieja bendra veikla, o mergaitėms svarbiau socialinis pasitenkinimas ir artumas, santykių emocionalumas“. Berniukai literatūroje yra traktuojami kaip uždaresni, linkę viską laikyti savyje, tačiau, kaip matyti iš 4 paveikslėlio, socialinių įgūdžių lavinimo programos pabaigoje net ketvirtadalis jų tapo drąsesni, nebijantys pirmi užmegzti pokalbį.

Analizuojant atkaklumo skalės teiginių ryšį nustatyta, kad stipriausias koreliacinis ryšys ($r = 0,78, p < 0,01$) yra teiginių *Aš kviečiu berniuką arba mergaitę į susitikimą (pasimatymą), jei jis arba ji man patinka* ir *Pasimatymuose aš pasitikiu savimi*. Tai rodo, kad paaugliai, kurie turi stiprų pasitikėjimo savimi jausmą, drąsiai jaučiasi ir kviesdami kitos lyties atstovus į pasimatymus. Taip pat tokie vaikai pritaria teiginiui, kad jie lengvai susiranda draugų ($r = 0,74, p < 0,01$), o tai taip pat priklauso nuo to, kaip drąsiai paaugliai jaučiasi bendraudami su bendraamžiais.

Empatijos įgūdžiai. Analizuojant empatijos įgūdžius matoma, kad teiginį *Bandau suprasti, kaip jaučiasi mano draugai, kai jie pyksta, būna susirūpinę ar nuliūdę*, lyties aspektu socialinių įgūdžių lavinimo programos pabaigoje tyrimo dalyviai vertina vienodai, t. y. tiek mergaitės, tiek berniukai iš trijų galimų atsakymų variantų pasirinko atsakymą *labai dažnai*. Programos pradžioje buvo pastebėtas kardinalus skirtumas renkantis atsakymo variantą *labai dažnai*, t. y. nė vienas berniukas nepasirinko šio atsakymo, o net 75 proc. mergaičių šis teiginys pasirodė ypač svarbus ($p < 0,01$) (žr. 5 pav.).

Ryškiausias pokytis pastebėtas vaikinų tarpe, nes po programos taikymo gauti rezultatai parodė, kad pusė tyrime dalyvavusių berniukų pradėjo stengtis suprasti savo draugų emocinę būseną, jų elgesį patiriant vieną ar kitą emociją ir fiziologines reakcijas.

Tyrimo duomenys iš dalies patvirtina kitų tyrėjų rezultatus, kad bendraamžiai mėgsta tuos paauglius, kuriems būdingas prosocialus elgesys – draugiškumas, savitarpio supratimas, pagalba

5 pav. **Teiginio Bandau suprasti, kaip jaučiasi mano draugai, kai jie pyksta, būna susirūpinę ar nuliūdę, paauglių atsakymų sklaida (%)**

$\chi^2 = 12,2$, $ll = 2$, $**p < 0,01$, $*p < 0,05$ lyginant vaikus ir merginas

ir rūpinimasis (Burk, Laursen, 2005). Taip pat nustatyta, kad socialinių įgūdžių lavinimo programos pradžioje tyrime dalyvavę moksleiviai buvo 14–15 metų amžiaus, o programos pabaigoje dalis jų tapo vyresni, t. y. 16 metų, o tai taip pat galėjo lemti atsiradusį pokytį berniukų tarpe. Tai iš dalies patvirtina Strakšytės (2008) atliktas tyrimas, kuriame nustatyta, kad vyresni mokiniai geba adekviau vertinti kitų pasiekimus, labiau supranta bendraamžių norus ir poreikius, lavėja empatijos jausmas.

Gautas teigiamas teiginių *Pagiriu kitus, kai šie ką gerai padaro ir Aš išklausu savo draugus, kai jie kalba man apie savo problemas* ($r = 0,68$, $p < 0,01$) ryšys leidžia daryti išvadą, kad paaugliai bendraudami nevengia gražių žodžių vieni kitiems, supranta, kad bendraujant labai svarbu yra pagirti, paskatinti kitus, kad tarpusavio bendravimas būtų abipusiai malonus. Taip pat šis ryšys parodo, kad vaikai yra empatiški, neabejingi, kai jų draugai turi problemų, jie yra linkę išklausti vieni kitus. Tai patvirtina ir kitas teigiamas ryšys ($r = 0,66$, $p < 0,01$), kuris parodo, kad paaugliai pasako kitiems gražių žodžių, kai šie padaro ką nors gero, t. y. pagiria juos.

Socialinių įgūdžių lavinimo programos vertinimas moksleivių požiūriu programos pabaigoje

Siekiant įvertinti socialinių įgūdžių lavinimo programos veiksmingumą, programos dalyvių taip pat buvo klausiama, kaip jie vertina šiuos socialinių įgūdžių užsiėmimus. Moksleivių buvo prašoma išsakyti savo nuomonę atsakant į du jiems pateiktus klausimus: *Ką man davė šie socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimai?* ir *Ką reiktų keisti arba daryti kitaip?* Šiais klausimais buvo siekiama atskleisti, kaip patys paaugliai vertino mokykloje vykusią socialinių įgūdžių programą, ir sužinoti jų nuomonę, ką reiktų tobulinti kitų užsiėmimų metu.

Atsižvelgiant į paauglių pareikštą nuomonę galima daryti išvadą, kad labiausiai paaugliai pastebėjo pokyčių bendraudami su kitais asmenimis – jie pradėjo laisviau reikšti savo nuomonę, lengviau inicijuoti pokalbius, taip pat, paauglių teigimu, pagrindinis pokytis – jie sužinojo dau-

giau bendravimo ypatumų. Antras pokytis, kurį įvardijo daugelis paauglių, – jie pradėjo lengviau valdyti savo pyktį. Galima teigti, kad tyrime dalyvavę moksleiviai suprato, kaip reikia adekvačiai reaguoti į situacijas, kurios jiems sukelia neigiamų emocijų, pavyzdžiui, pyktį ar įniršį. Tai susiję su pirmiau pristatytais rezultatais, kad po šios socialinių įgūdžių lavinimo programos paaugliai pradėjo savo tėvų pastabas priimti be pykčio.

Nustatytas dar vienas svarbus pokytis tyrime dalyvavusių paauglių grupėje – jie pradėjo įsiklausyti į tai, ką sako jų draugai. Paaugliai tapo neabejingi kitų žmonių jausmams, problemoms ir tolerantiškesni kitų asmenų nuomonei, kuri ne visada sutampa su jų pačių nuomone. Galima daryti prielaidą, kad atsirado teigiamų paauglių empatijos įgūdžių pokyčių.

2 lentelė. Mokinių nuomonė apie socialinių įgūdžių lavinimo programos naudą ir siūlomus pakeitimus

„Ką man davė socialinių įgūdžių lavinimo užsiėmimai?“		
Aš pastebėjau, kad sužinojau daugiau apie savo klasės draugus ir tai man padeda bendrauti su jais	Bendravimo įgūdis	Poveikis lavinamiems paauglių įgūdžiams
Išmokau pripažinti savo klaidas bei civiliščiau susibendrauti su naujais žmonėmis		
Taip pat bendravimo ypatumus		
Atviriau reiškiu savo nuomonę, nebijau kalbėti		
Stengiuosi bendrauti su visais		
Išmokau susirasti draugų, <...> bendrauti	Savikontrolės įgūdis	
Išmokau lengviau išreikšti savo nuomonę, valdyti emocijas		
Išmokau tramdyti savo pyktį		
<...> lengviau valdau pyktį	Empatijos įgūdis	
Išmokau viską išsakyti, išklausyti draugus, juos labiau suprasti		
Išmokau kaip elgtis tam tikrais gyvenimo atvejais		
„Ką reikėtų programoje keisti?“		
Kalbėti apie įdomesnes temas	Paauglius dominanti veikla	Keistini socialinių įgūdžių lavinimo programos aspektai
Daugiau įdomesnės veiklos		
Nieko	Pokyčių poreikio nėra	
Kitaip nieko daryti nereikia		
Man reikėtų būti aktyvesniam, labiau susikaupti	Savo veiklos užsiėmimų metu vertinimas	
Stengtis pratęsti tai, ką pradėjau		

Analizuojant klausimą *Ką reikėtų daryti kitaip arba ką reikėtų keisti* pastebėta, kad didesnių šios programos keitimų paaugliai nepageidauja. Pagrindinis aspektas ką, jų nuomone, reikėtų da-

ryti kitaip, – sugalvoti įdomesnės veiklos ir temų. Apibendrinant moksleivių pastabas galima daryti išvadą, kad tyrimo dalyviai pastebėjo savo elgesio pokyčius po socialinių įgūdžių lavinimo. Paaugliai įvardija savęs ir klasės draugų pažinimą, nurodo geresnį savo emocijų pažinimą, tinkamesnę jų raišką ir valdymą, tobulesnius bendravimo įgūdžius.

Išvados

Tyrimu buvo siekiama atskleisti paauglių, dalyvavusių prevencinėje socialinių įgūdžių lavinimo programoje, socialinių įgūdžių raiškos ypatumus. Gauti rezultatai susiję su kitų tyrėjų darbais, nurodantiais, kad lavinant moksleivių stokojamus gebėjimus didėja jų plėtotė. Pasibaigus socialinių įgūdžių lavinimo programai pastebėta, kad vystėsi berniukų atkaklumo ir jausmų raiškos bei empatijos įgūdžiai. Remiantis kiekybiniu instrumentu nustatyta, kad berniukai tapo atviresni, pradėjo labiau reikšti savo jausmus ir domėtis, kaip jaučiasi kiti ($p < 0,01$). Taip pat pradėjo dažniau iniciuoti pokalbius, tapo drąsesni ir pradėjo rinktis tinkamas laisvalaikio leidimo formas ($p < 0,05$). O kokybinis tyrimas atskleidė, kad grupės darbe didesnis pokytis pasireiškė merginų tarpe, jos tapo „vieningos tarpusavyje“, „drąsiai dalindavosi savo situacijomis bei įsitraukdavo į grupinį darbą“.

Nustatyta, kad po programos taikymo mokiniai pradėjo telktis bendrai veiklai, sumažėjo kitų mokytojų nusiskundimų netinkamu klasės mokinių elgesiu ir drausme, pradėjo drąsiau megzti kontaktą su suaugusiais. Nedaugelis moksleivių telkėsi dirbti grupėse iš abiejų lyčių atstovų, o didžioji klasės mokinių dalis nenoriai įsitraukdavo į darbą mišrioje grupėse.

Aktyviai paaugliams dalyvauti užsiėmimuose turėjo įtakos ir pozityvus tyrėjos – mokytojos požiūris, elgesys, bendravimo su grupės nariais stilius (pagyrimai, padėsinimai, individualūs bei grupiniai pokalbiai paaugliams aktualiomis temomis) ir pozityvi, palaikanti neverbalinė kalba.

Siekiant atskleisti išsamią situacijos analizę, rekomenduojama skirti laiko įvertinti socialinių įgūdžių lavinimo poreikius kiekvienoje klasėje nustatant unikalias grupės charakteristikas (socialinių įgūdžių stoką ir turimus įgūdžius). Remiantis tyrimo rezultatais, kiekybinė tyrimo prieiga rodė didesnius berniukų socialinių įgūdžių pokyčius, o klasės auklėtojos pastabos ir tyrėjos refleksija praturtino tyrimo duomenis ir atskleidė mergaičių elgesio pokyčius grupėje. Todėl programos poveikiui vaikų socialinių įgūdžių raiškai įvertinti rekomenduojama taikyti keletą tyrimo instrumentų. Planuojant socialinių įgūdžių lavinimo programą siūloma atsižvelgti į lyties aspektą. Atsižvelgiant į tai, kad berniukai nuo mažens yra labiau orientuojami į konkurenciją, emocijų kontrolę, siūloma skirti daugiau dėmesio jų bendradarbiavimo, empatijos ir emocijų raiškos įgūdžiams lavinti. Taip pat užtikrinti, kad socialinis darbuotojas turėtų pakankamą kompetenciją vykdyti socialinių įgūdžių lavinimą, nes jo vaidmuo lavinimo procese labai svarbus. Įvairiose švietimo ir ugdymo įstaigose rekomenduojama diegti socialinių įgūdžių lavinimo programas, kurios būtų naudingos ne tik moksleiviams, stokojantiems socialinių kompetencijų, bet ir visam klasės kolektyvui. Mokyklų (pradinių ir bendrojo lavinimo) administracijoms siūloma dėti daugiau pastangų, kad būtų naudojamos universalios, mokyklai pritaikytos, pirminės prevencinės programos, skatinančios socialines ir emocines kompetencijas, asmenybės augimą ir pozityvaus elgesio plėtotę. Vykdam tolesnius tyrimus ir įgyvendinant tokio pobūdžio programas rekomenduojama įtraukti tėvus kaip poreikio, poveikio ir socialinių įgūdžių lavinimo proceso dalyvius.

LITERATŪRA

Bitinas, B.; Rupšienė, L.; Žydzūnaitė, V. (2008). *Kokybinių tyrimų metodologija. Vadovėlis vadybos ir administravimo studentams*. Klaipėda: S. Jokužio leidykla-spaustuvė.

- Burk, W. J.; Laursen, B. (2005). Adolescent perceptions of friendship and their associations with individual adjustment. *International Journal of Behavioral Development*, 29, 2: 156–164.
- Cumming, T. M. (2010). Using Technology to Create Motivating Social Skills Lessons. *Intervention in School and Clinic*, 45: 242. Prieiga per internetą: <http://isc.sagepub.com/content/45/4/242>
- De May, Bastiaanssen (2010). The effectiveness of individual preventive intervention for aggressive elementary school children: The ‘Stay Cool Kids’ program, in *How interventions in child and family care work an international source book*, eds. E. J. Knorth, M. E. Kalverboer, J. Knot-Dickscheit. The Authors and Garant Publishers, 28–31.
- Elliott, S. N.; Busse, R. (1991). Social Skills Assessment and Intervention for Children at Risk for Social-Emotional Problems, *School Psychology International*, 12: 63–83.
- Furnham, A.; Argyle, M.; Graham, J. A. (1981). *Social Situations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gresham, F. M.; Elliott, S. N. (1990). *Social Skills Rating System (SSRS)*. Circle Pine, MN: American Guidance Service.
- Griciūtė, A.; Gaižauskienė, G.; Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2008). *Mokslininkų grupės projekto tyrimo ataskaita*. Reg. Nr. T-08008, sutarties su Fondu Nr. T-08/08. Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas, Lietuvos kultūros akademija.
- Hanstrom, M. (2008). *Merginų grupės: merginos, lyčių lygybė, demokratija*. Vilnius: UAB Logotipas.
- Kauffman, J. M. (2001). *Characteristics of Emotional and Behavioral Disorders of Children and Youth*. 7th ed. Upper Saddle River, New York: Prentice-Hall.
- Kemerienė, S. ir kt. (2001). *Socialinių įgūdžių ugdymo vadovas: pradinė klasių moksleivių įgūdžiams lavinti*. Vilnius: G. Kuskio firma.
- Linkaitytė, G. M.; Daukšytė, J. (2003). *Socialinių įgūdžių lavinimo praktika*. Prieiga per internetą: [ssc.vdu.lt/senas_puslapis/download/straipsnis_i.pdf](http://vdu.lt/senas_puslapis/download/straipsnis_i.pdf)
- Luobikienė, I. (2010). *Sociologinių tyrimų metodika: mokomoji knyga*. Kaunas: Technologija.
- Makauskienė, V. (1998). Socialinių įgūdžių ugdymo galimybės popamokinėje veikloje – teatrinių užsiėmimų metu (pradinėje mokykloje), in *Mokytojo veikla – ieškojimų ir sprendimų kelyje: straipsnių rinkinys*, red. A. Zaukienė. Vilnius: Kronta, 144–161.
- Malinauskas, R.; Dumčienė, A.; Šniras, Š.; Vyšniauskytė-Rimkienė, J.; Malinauskienė, V. (2008). Rizikos grupės vaikų socialiniai įgūdžiai ir vidinė darna. *Sveikatos mokslai*, 3: 1661–1685.
- Manger, T.; Eikelend, O.; Asbjornsen, A. (2003). Effects of training on pupils’ social skills. *Research in Education*, 69 : 80–92.
- Masten, A. S.; Morrison, P.; Pelligrini, D. S. (1985). Revised Cass Play method of peer assessment. *Developmental Psychology*, 21: 523–532.
- Miller, R.; Brewer, J. 2003. *The A-Z of social research: a dictionary of key social science research concepts*. London: Thousand Oaks, New Delhi. Prieiga per internetą: http://www.amazon.co.uk/The-A-Z-Social-Research-Dictionary/dp/0761971335/ref=sr_1_1?s=books&ie=UTF8&qid=1334837530&sr=1-1#reader_0761971335
- Navaitis, G. (2007). *Psichologinė parama paaugliams ir jų tėvams*. Vilnius: Kronta.
- Petrulytė, A. (2003). *Jaunesniojo paauglio socialinė raida*. Vilnius: Presvika.
- Rakaitytė, J.; Zakarauskaitė, J. (2006). *Vidutinio mokyklinio amžiaus mokinių pozicijos, vertinant socialinį elgesį, tyrimas*. Prieiga per internetą: http://www.lzuu.lt/jaunasis_mokslininkas/smk_2006/pedagogika/Rakaityte%20Jurgita.pdf
- Samašonok, K.; Gudonis, V. (2007). Globos namų auklėtinių socialinių įgūdžių ugdymas bendrojo lavinimo mokyklose. *Specialusis ugdymas*, 1 (16): 54–66.
- Spaanjard, H.; Krooi, H; Blažaitė, J. (2008). *Vaiko teisių apsauga bendruomenėje. Patarimai darbui su vaikais ir tėvais bei tarpžinybiniam bendradarbiavimui*. Bendruomenių kaitos centras.
- Spence, S. H. (2003). Social Skills Training with Children and Young People: Theory, Evidence and Practice. *Child and Adolescent Mental Health*, 8 (2): 84–96.
- Stoltz, S.; Van Londen, M.; Dekovic, M.; Orobio de Casrto, B.; Prinzie, P. (2010). The effectiveness of individual preventive intervention for aggressive elementary school children: The ‘Stay Cool Kids’ pro-

gram, in *How interventions in child and family care work an international source book*, eds. E. J. Knorth; M. E. Kalverboer; J. Knot-Dickscheit. The Authors and Garant Publishers, 28–31.

Strakšytė, A. (2008). Mokymosi sėkmę sąlygojantys aplinkos veiksniai ir jų įtaka paauglių motyvacijai. *Jaunųjų mokslininkų darbai*, 1 (17).

Sturlienė, N. (2007). *Paauglių socialinių įgūdžių ugdymo programa „Tiltai“*. Kaunas: SPPC.

Šniras, Š.; Malinauskas, R. (2006). *Moksleivių socialinių įgūdžių ugdymas: studijų knyga*. Kaunas: Lietuvos kūno kultūros akademija.

Tobler, N. S.; Roona, M. R.; Ochshorn, P. (2000). School-Based Adolescent Prevention Programs: 1998 Meta-Analysis. *Journal of Primary Prevention*, 20 : 275–336.

Thompson, J. A., (2008). Social skills training with typically developing adolescents: Measurement of skill acquisition. *Graduate School Theses and Dissertations*. <http://scholarcommons.usf.edu/etd/532>

Van der Valk, I.; Van Doorn, M. D.; Spruijt, E.; Meeus, W. H. J.; Dekovic, M. (2010). The effectiveness of individual preventive intervention for aggressive elementary school children: The ‘Stay Cool Kids’ program, in *How interventions in child and family care work an international source book*, eds. E. J. Knorth, M. E. Kalverboer, J. Knot-Dickscheit. The Authors and Garant Publishers, 123–126.

Vincent, C. G.; Horner, R. H.; Sugai, G. (2002). *Developing Social Competence for All Students*. ERIC/OSEP Digest, 0701. ERIC Clearinghouse on Disabilities and Gifted Education Arlington VA. ERIC/OSEP Special Project. Prieiga per internetą: <http://www.ericdigests.org/2003-3/social.htm>.

Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2006). *Paauglių socialinės kompetencijos bendrojo lavinimo mokykloje plėtojimas taikant socialinių gebėjimų lavinimo modelį*. (Daktaro disertacija, Šiaulių universitetas, Lietuvos kūno kultūros akademija).

Vyšniauskytė-Rimkienė, J. (2007). Moksleivių socialinės kompetencijos ugdymo galimybės. *Pedagogika. Mokslo darbai*, 86 : 99–105.

Vyšniauskytė-Rimkienė, J.; Liobikienė, T. N. (2010). *Gebėjimai socialinio darbo praktikoje (tėvystės ir vaikų socialinių gebėjimų lavinimas)*. Kaunas: VDU.

Zsolnai, A.; Jozsa, K. (2003). Possibilities of criterion referenced social skills development. *Journal of Early Childhood Research*, 1: 181. Prieiga per internetą: <http://ecr.sagepub.com/content/1/2/181>

Žydzžiūnaitė, V. (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas: Technologija.

PREVENTIVE TRAINING OF SOCIAL SKILLS AT SCHOOL: DEVELOPMENT OF SOCIAL SKILLS IN ADOLESCENTS

Žaneta Grinkevičiūtė, Jorūnė Vyšniauskytė-Rimkienė

Summary

A preventive program of training social skills was developed and implemented in-class for 14–16-year-old adolescents in a regular secondary school. The social skills training program of sixteen workshops was led by a professional social worker. The methods of instruction, modeling, role-playing games, generalization were used to develop social skills of adolescents. In the research, the triangulation method (qualitative and quantitative) was used. The action research revealed that the social skills training program was partially effective. The boys' behaviour mostly changed according to data of the assertiveness and empathy scales. The boys became more open; moreover, they began to express their feelings and show interest in other peoples' feelings. Adolescents began to initiate conversations and became assertive in interactions with others. In group work, the girls showed more changes in their behaviour (became more united, were sharing their situations, were actively involved in the group work). According to the data of the research, recommendations were prepared for organizations and institutions working with adolescents in organizing stable and long-term social skills training sessions including participants with different levels of social competence development.

Key words: social skills, preventive training of social skills, training of social skills at school.